

الگوی مطلوب تأمین مالی متناسب با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای اقتصاد ایران

اصغر ابوالحسنی هستیانی^۱
محمدصابر شاه‌نوش فروشانی^۲

تاریخ ارسال: ۱۳۹۸/۰۳/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۶/۰۴

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی الگوی مطلوب تأمین مالی متناسب با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای اقتصاد ایران از طریق تبیین رابطه ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) و کارآیی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی از دیدگاه کارشناسان در ایران است. روش تحقیق از نوع توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق، کارشناسان در این زمینه در سال ۱۳۹۶ هستند. برای انجام این پرسشنامه از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد. بر اساس حجم نمونه تعداد ۳۸۵ پرسشنامه تکمیل و تحلیل شد. پایایی پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۳۵ حاصل گردید. از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای آزمون نرمال بودن داده‌ها و به منظور آزمون کردن فرضیات از تحلیل عاملی تأییدی در نرم‌افزارهای SPSS و AMOS استفاده شده است. نتایج نشان داد که با اطمینان ۹۵ درصد بین ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) غیرانتفاعی، اوراق با بازدهی ثابت و معین، اوراق با بازدهی انتظاری و اوراق مشتقه) و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، تأمین مالی، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک).

^۱. عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور تهران. (abolhasani2003@yahoo.com)

^۲. کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز. نویسنده مسئول (m.s.sh6366@gmail.com)

۱. مقدمه

دستیابی به ثبات اقتصادی پایدار و مقاوم ساختن اقتصاد از آثار سوء شوک‌های مثبت و منفی یکی از اولویت‌های اصلی سیاست‌گذاران اقتصادی است. بی‌ثباتی مالی موجب نااطمینانی فعالان اقتصادی از تحولات آینده می‌شود که بر سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی تأثیر منفی خواهد گذاشت. از این رو ثبات مالی از طریق کاهش قابل توجه نااطمینانی و پیشبرد برنامه‌ریزی بلندمدت، کمک بسیاری به تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌نماید. از سوی دیگر، با توجه به اثرات زیان بار و افزایش توالی بحران‌های مالی در سال‌های اخیر در کشورهای با بازارهای نوظهور، مسئله اساسی سیاست‌گذاران دنیا، جلوگیری از این بحران‌هاست. به ویژه، شناسایی سیاست‌هایی که بتواند احتمال ایجاد بحران‌ها را کاهش دهد، از اولویت خاصی برخوردار است (نادعلی، ۱۳۹۴). در ضمن، با توجه تعریف اقتصاد مقاومتی، اقتصاد اسلامی تنها نظامی است که می‌تواند سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را محقق کند (امیری طهرانی زاده، ۱۳۹۴).

همچنین، تأمین منابع مالی نیز به عنوان بازوی توانمند نهادهای مالی از دیگر عوامل مهم در تعمیق نظام مالی هر کشوری محسوب می‌شود؛ به همین جهت در دنیا ابزارهای مالی متنوعی طراحی شده است. از این رو در سال‌های اخیر بررسی ابزارهای مالی نوین موضوعیت یافته است (علی‌عصار، ۱۳۹۲). از جمله ابزارهای مالی نوین، ابزار تأمین مالی اسلامی (صکوک) است که به دلیل تشویق مشارکت سرمایه‌گذاران در ریسک و افزایش شفافیت بازار می‌تواند روش بهینه‌تر و کم هزینه‌تری برای بنگاه‌ها در تأمین مالی باشد.

آنچه که در این تحقیق مورد توجه قرار دارد این است که دولت و کارگزاران اقتصادی در طول زمان دارای یک جریان درآمدی و یک جریان هزینه‌ای می‌باشند که لزوماً بر هم منطبق نبوده و شکافی بین جریان درآمدی و هزینه‌ای وجود دارد و لازم است که طی فرآیندی این شکاف پر شود. به این چنین فرآیندی که به دنبال ایجاد، جمع‌آوری و افزایش منابع مالی یا سرمایه‌ای برای هر نوع مخارجی است، تأمین مالی می‌گویند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در زمینه روش‌های تأمین مالی به دلیل مشکلات موجود در نظام تأمین مالی ایران، بی‌ثباتی مالی در اقتصاد ایران شکندگی زیادی ایجاد می‌کند و برای نیل به اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی اقدامات اصلاحی اقتصادی و نهادی در بخش پولی و مالی ضروری است.

بنابراین به نظر می‌رسد که در جهت تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی «بازنگری و تحول در دیدگاه‌های تأمین مالی» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. لازمه رشد و توسعه نظام تأمین مالی، بررسی و شناخت ابزارها و نهادهای فعلی بازار مالی کشور و همچنین شناخت ابزارها و نهادهای متداول در بازارهای مالی جهان می‌باشد. لذا، هدف اصلی از انجام این پژوهش بررسی و تحلیل ارتباط ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی است. بدین منظور این سؤال اصلی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد: آیا بین ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد؟

در این تحقیق، اوراق بهادار اسلامی به چهار گروه عمده تقسیم می‌شوند: ابزارهای مالی غیرانتفاعی جهت تأمین مالی اهداف خیرخواهانه، ابزارهای مالی انتفاعی با سود معین برای سرمایه‌گذاران ریسک‌گریز، ابزارهای مالی انتفاعی با سود انتظاری برای سرمایه‌گذاران ریسک‌پذیر و اوراق مشتقه.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تعریف اقتصاد مقاومتی: عنوان «اقتصاد مقاومتی» در ادبیات متعارف علم اقتصاد معادل دقیقی ندارد. از این رو می‌توان اذعان نمود این واژه برخاسته از فرهنگ اسلامی ایرانی کشور بوده و اصطلاحی نوین در ادبیات اقتصادی به شمار می‌آید. با کنکاش در منابع درمی‌یابیم که اصطلاحاتی همچون ضدشکنندگی اقتصادی^۱، پایداری و تداوم اقتصادی^۲، استحکام و پیوستگی متقابل در اقتصاد^۳، ثبات اقتصاد کلان^۴، اقتصاد بازدارنده و بازدارندگی اقتصادی^۵، مقاوم بودن اقتصادها و نهادها^۶، وضعیت ایستایی در اقتصاد^۷، اقتصاد با وضعیت باثبات^۸ و تحریم شکنی در اقتصاد^۹ با مفهوم «اقتصاد مقاومتی» دارای قرابت می‌باشد؛ اما به ظاهر نزدیکترین اصطلاح به مفهوم اقتصاد مقاومتی، اقتصاد حمایتی^{۱۰} که به معنای ایجاد چتر حمایتی توسط سیاست‌های اقتصادی از یک موضع خاص همچون بخش تأمین انرژی و یا بخش تولید و کارآفرینی است (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴). مفهوم اقتصاد مقاومتی در ایران: اقتصاد مقاومتی واژه‌ای جدید است که در پی افزایش تحریم‌ها از سوی مقام معظم رهبری ارائه شده است. در واقع هدف اقتصاد مقاومتی بر اساس دیدگاه ایشان مقاومت نسبت به فشارها و تهدیدها، کاهش وابستگی، تأکید بر تولید ملی و تبدیل تهدید به فرصت است (پیغامی و همکاران، ۱۳۹۵). آن‌گونه که از بیانات رهبر معظم انقلاب برمی‌آید اقتصاد مقاومتی، یک مفهوم گسترده با ریشه‌های اسلامی و بومی است که با مفاهیم بنیادین اقتصاد اسلامی گره خورده است. اقتصاد مقاومتی یک الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی است که ضمن داشتن روند رو به رشد، در مقابل ترفندهای دشمنان از کمترین آسیب‌پذیری برخوردار است. اقتصاد مقاومتی، تاکتیکی موقت و زودگذر برای شرایط فعلی اقتصاد نیست، بلکه یک راهبرد بلندمدت و دائمی است که باعث می‌شود اقتصاد، در مقابل تکان‌های اقتصادی و غیراقتصادی مقاوم شود (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴).

الگوهای اقتصاد مقاومتی: اقتصاد مقاومتی را می‌توان چهار گونه تعریف نمود و چهار الگو از آن یا ترکیبی از همه‌ی آنها را در کشور به عنوان پروژه‌هایی ملی پیگیری کرد.

اقتصاد موازی: این الگو در مدل‌های حکمرانی مرسوم در دنیا و اتفاقاً در کشورهایی که از تجربه و توان حکمرانی بیشتری برخوردار باشند وجود دارد و این کشورها از نظام‌های چندلایه سیاست‌گذاری و اداره امور عمومی برخوردارند. به‌عنوان مثال می‌توانیم از حضور همزمان نهادهای دولتی، سازمان‌های مردم

1 - Economic anti-fragility

2 - Sustainable & persistent economy

3 - Economy solidarity

4 - Macroeconomic stability

5 - Economic deterrence

6 - Robustness of institutions & economies

7 - Stationary in economics

8 - Steady state economy

9 - Sanctions busting

10 - protectionism

نهاد، خیریه و بنگاه‌های خصوصی در عرصه بهداشت و سلامت یا حتی در عرصه دفاعی و امنیتی کشورهای توسعه‌یافته غربی نام ببریم.

اقتصاد ترمیمی: تعریف دوم از اقتصاد مقاومتی عبارت از اقتصادی است که در پی «مقاوم‌سازی»، «آسیب‌زایی»، «خلل‌گیری» و «ترمیم» ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی است؛ یعنی باید ترک‌های ساختاری دیوار نهادهای اقتصادی را ترمیم کنیم. این مسئله یعنی ترمیم و مقاوم‌سازی ساختارهای اجرایی و اداری کشور حسب نیازهای مختلف و مقتضیات زمان و مکان هم امری دور از ذهن نیست.

اقتصاد دفاعی: اقتصاد دفاعی زیرساخت دیگری از اقتصاد مقاومتی محسوب می‌شود که به مقاوم‌سازی استراتژی‌های اقتصادی کشور علیه هجمه دشمن کمک می‌کند. در این تعریف سیستم به دنبال ابزارها و شیوه‌های نوین در راستای تدوین و اجرای استراتژی مقاومتی است.

اقتصاد الگو: چهارمین تعریف نیز این است که اساساً اقتصاد مقاومتی یک رویکرد کوتاه‌مدت سلبی و اقدامی صرفاً پدافندی نیست؛ برخلاف سه تعریف قبلی که اقتصاد مقاومتی را یا پدافندی یا کوتاه‌مدت می‌دانستند، این رویکرد چشم‌اندازی کلان به اقتصاد جمهوری اسلامی ایران دارد و یک اقدام بلندمدت را شامل می‌شود. در این مقوله است که اقتصاد مقاومتی مشتمل بر اقتصاد کارآفرینی و ریسک‌پذیری و نوآوری می‌شود و رویکردی دوراندیشانه دارد که علاوه بر در نظر گرفتن اقتصاد اسلامی که پایه و ساختار اصلی اقتصاد کشور ماست، به بعد اسلامی ایرانی و بومی بودن آن نیز توجه مطلوب دارد (مشایخ و همکاران، ۱۳۹۳).

طبق تحقیقات به عمل آمده، تاکنون نظریه یا تجربه مدون و مکتوب و یا پیشینه نظری و یا عملی درباره اقتصاد مقاومتی وجود ندارد. همه مطالعات انجام شده در حد روشن شدن تعاریف و ابعاد مزبور می‌باشد. در نتیجه، اقتصاد ما که هر روز با توجه به گسترش تحریم‌ها تحت فشار مضاعفی قرار می‌گیرد، نیاز به ابتکار و نوآوری در این زمینه و مدل‌سازی‌های جدید دارد (مرزبان و دیگران، ۱۳۹۲). با این حال، طی چند سال اخیر و با مطرح شدن اقتصاد مقاومتی در فضای اقتصادی کشور، مطالعاتی در این باب و عواملی که در تحقق آن نقش دارند، انجام شده است. به طور مثال در داخل کشور؛ یارمحمدی و همکاران (۱۳۹۶) نشان دادند که همسویی ابزارهای تأمین مالی با عدالت اقتصادی بیشترین میزان اهمیت را به خود اختصاص می‌دهد. توکلی و ایزانلو (۱۳۹۵) نیز بیان کردند که الگوی اقتصاد مقاومتی موجب کاهش آسیب‌پذیری‌های ساختاری و رفتاری اقتصاد ایران و تقویت عزت ملی و غیرت دینی می‌شود. خوانساری و قلیچ (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای به این نتیجه رسیدند که شفافیت و سلامت نظام بانکی، استقرار نظام اعتبارسنجی و پایین‌بودن سطح مطالبات معوق از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. نادعلی (۱۳۹۴) نیز بیان کرد که ثبات و پایداری اقتصاد یکی از ستون‌های اقتصاد مقاومتی است، بنابراین ضرورت دارد تا در اقتصاد ایران ثبات مالی به صورت مرتب محاسبه و پایش شود. ابوالحسنی هستیانی و بهاروندی (۱۳۹۲) بیان کردند که اوراق دوسویه ارزی

می‌تواند ریسک‌های ارزی پیشروی اقتصاد کشور و نظام بانکی را با لحاظ مقررات شرعی پوشش دهد. ابراهیمی و زیرک (۱۳۹۱) معتقدند که اقتصاد مبتنی بر رویکرد مقاومتی هر تغییری را به سطح متوسط رشد اقتصادی برمی‌گرداند. رحیمی‌فر و اسلامی بیدگلی (۱۳۹۱) نیز نتیجه گرفتند که با اعمال تغییراتی در صکوک، علاوه بر کاهش هزینه‌های تأمین مالی، شرکت‌های متوسط می‌توانند از طریق بازار سرمایه ایران تأمین مالی نمایند. لشکری و بهزاد ارجمندی (۱۳۹۱) دریافتند که صکوک می‌تواند ابزاری مناسب جهت مدیریت ریسک و کنترل نقدینگی باشد. موسویان (۱۳۹۱) نیز در کتاب بازار سرمایه اسلامی به معرفی مبانی فقهی و اعتقادی ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) پرداخته است. پلیمی و ابراهیم (۱۳۹۰) در مقاله خود روش‌های موجود تأمین مالی در اقتصاد را برشمرده و مواجهه با چالش جدی در زمینه تأمین مالی را در صورت ادامه روند فعلی و ناکارآمد تأمین مالی در کشور نتیجه می‌گیرند. رئیسی دهکردی (۱۳۹۰) با معرفی نظام بانکداری اسلامی و مقایسه آن با بانکداری متعارف، وضعیت این دو نظام را در مواجهه با بحران مالی مقایسه می‌کند و نتیجه می‌گیرد که نظام بانکداری اسلامی نسبت به بانکداری متعارف عملکرد مناسب‌تری در مواجهه با بحران داشته است و لازم است از پتانسیل بانکداری اسلامی استفاده شود. مزینی (۱۳۹۰) نیز انتشار اوراق صکوک به عنوان یک استراتژی تأمین مالی بلندمدت شدیداً توصیه می‌کنند. در خارج از کشور؛ مژیتیا و باس^۱ (۲۰۱۴) بیان می‌کند که سیستم مالی اسلامی برای توسعه زیرساخت‌های مالی هند رضایت‌بخش خواهد بود. تراد و همکاران^۲ (۲۰۱۶) بیان می‌کنند که اندازه بانک و سرمایه عامل اصلی افزایش سودآوری و ثبات و کاهش ریسک اعتباری بانک‌های اسلامی است. عباس^۳ (۲۰۱۵) بیان می‌کند که فرآیند توسعه محصول می‌تواند منجر به ایجاد نسل جدیدی از ابزارهای مالی اسلامی شود.

جمع‌بندی پیشینه نشان می‌دهد که با توجه تحقیقات انجام شده در زمینه روش‌های تأمین مالی به دلیل مشکلات موجود در نظام تأمین مالی ایران، بی‌ثباتی مالی در اقتصاد ایران شکنندگی زیادی ایجاد می‌کند و برای نیل به اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی اقدامات اصلاحی اقتصادی و نهادی در بخش پولی و مالی ضروری است.

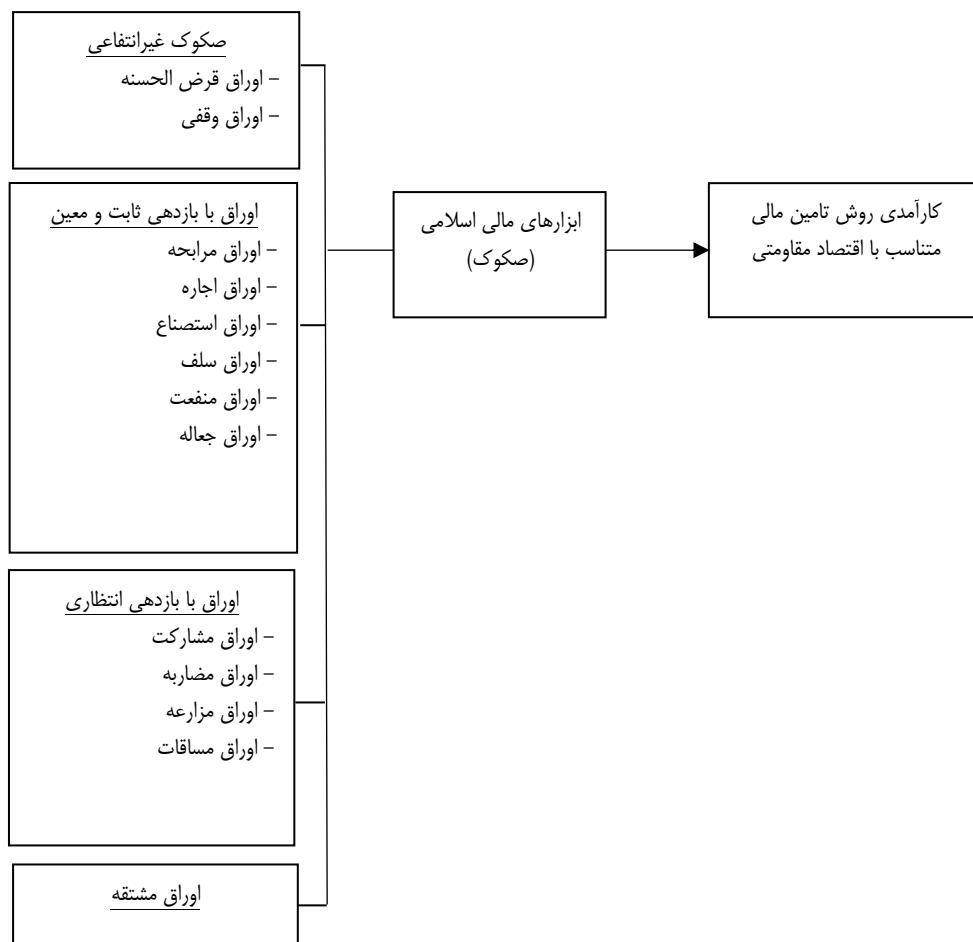
۳. توسعه فرضیه‌ها و الگوی مفهومی

این تحقیق جهت بررسی و تحلیل ارتباط ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی است. نمودار شماره (۱) نمای کلی از مدل مفهومی مطالعه و فرضیه‌های تحقیق را ارائه می‌دهد.

1 - Majeethia & Bose

2 - Trad et al.

3 - ABBAS

نمودار شماره (۱) روابط متغیرها با توجه به مؤلفه‌های آنها

صکوک ابزاری نوین برای تأمین مالی: امروزه دستیابی به منابع مالی ارزان و مناسب، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مدیران و سیاست‌گذاران اقتصادی است. شناخت انواع ابزار مالی و انتخاب آن‌ها به عنوان منبع تأمین مالی، بسیار مهم است (نیکومرام و همکاران، ۱۳۹۲). در فرایند تأمین وجوه، استفاده از راه‌کارهای مختلف اهمیت زیادی دارد (رهنمای رودپشتی و همکاران، ۱۳۹۲). بدون شک، صکوک یکی از مناسب‌ترین و جذاب‌ترین نوآوری‌های اندیشمندان اقتصاد و مالی اسلامی در سه دهه اخیر به شمار می‌آید که باعث شده است مباحث اقتصاد و مالی اسلامی که پیش از این بیشتر جنبه نظری داشت، رویکرد کاربردی و تجاری یافته و با استقبال چشمگیر سرمایه‌گذاران مسلمان و غیرمسلمان روبه‌رو شود (صمیمی، ۱۳۹۱). صکوک با فرایند تبدیل دارایی به اوراق بهادار، به توسعه بازار سرمایه کمک شایانی می‌کند و می‌تواند ابزار مناسبی برای تأمین مالی و

تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌ها در همه کشورها و به ویژه کشورهای اسلامی باشد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۵).

انواع ابزارهای مالی اسلامی (صکوک): در تمام کشورها به ویژه کشورهای اسلامی اوراق صکوک می‌تواند ابزار مناسبی برای فرایند تأمین مالی و تبدیل به اوراق بهادار نمودن دارایی‌ها باشد (موسویان، ۱۳۸۶). با استفاده از روش‌های گوناگون اسلامی مانند مشارکت، مضاربه، مرابحه، سلم، استصناع و اجاره می‌توان هر نوع فعالیت بازار را پوشش مالی داد (نجات‌الله‌صدیقی و علوی‌لنگرود، ۱۳۹۶). سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی^۱ (AAOIF) انواع صکوک را در چهار گروه (۱) صکوک غیر انتفاعی، (۲) ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ‌های سود معین، (۳) ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ‌های سود انتظاری، (۴) ابزار مالی مشتقه معرفی نموده است. کمیته فقهی سازمان بورس و اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران نیز برخی از این ابزارهای مالی اسلامی نوین را مورد بررسی قرار داده و صحت شرعی این ابزارها را تأیید نموده است (توحیدی، ۱۳۹۵).

علاوه بر این، در تحقیقات مزیتها و باس (۲۰۱۴)، تراد و همکاران (۲۰۱۶)، لشکری و بهزادارجمندی (۱۳۹۱)، رحیمی‌فر و اسلامی‌بیدگلی (۱۳۹۱)، مزینی (۱۳۹۰)، رئیسی‌دهکردی (۱۳۹۰)، یارمحمدی و همکاران (۱۳۹۶)، به نوعی صکوک، ابزار کارآمدی نظام مالی در اقتصاد مقاومتی بیان شده است.

با توجه به موارد بیان شده، فرض‌های زیر مطرح شده است:

فرضیه اصلی: بین ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی:

- بین استفاده از صکوک غیرانتفاعی و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد.
- بین استفاده از اوراق با بازدهی ثابت و معین و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد.
- بین استفاده از اوراق با بازدهی انتظاری و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد.
- بین استفاده از اوراق مشتقه و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ طبقه‌بندی برحسب روش توصیفی و از نوع توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق، کارشناسان مربوطه در سال ۱۳۹۶ هستند. تعداد جامعه آماری به دلیل غیرقابل شمارش و نامحدود بودن، بی‌نهایت در نظر گرفته شد و برای انجام این پرسشنامه از روش

¹ - Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution

نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد و تعداد ۳۸۵ پرسشنامه توسط این گروه تکمیل شده و نتایج تحلیل شد. شیوه جمع‌آوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و میدانی بوده و ابزار اصلی تحقیق، پرسشنامه‌ای شامل دو بخش کلی یکی سؤالات جمعیت شناختی و دیگری سؤالات مربوط به متغیرهای مورد نظر متشکل از ۱۳ سؤال است که ارتباط بین ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی را می‌سنجد. برای تعیین روایی صوری و محتوایی پرسشنامه از «اعتبار محتوا» استفاده شده است. همچنین، در این پژوهش به منظور تعیین پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده شده که میزان انسجام درونی پرسشنامه را اندازه‌گیری می‌کند. میزان پایایی با روش آلفای کرونباخ پرسشنامه مذکور در جدول (۱) خلاصه شده است. این مقادیر نشان‌دهنده آن است که پرسشنامه مورد استفاده از قابلیت اعتماد و پایایی بسیار خوبی برخوردار است.

جدول شماره (۱) آماره آلفای کرونباخ

پرسشنامه	آلفای کرونباخ
۳۸۵ نمونه	۰/۹۳۵

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

در تجزیه و تحلیل داده‌ها، در بخش آمار توصیفی با استفاده از جداول فراوانی و همچنین با محاسبه شاخص‌های مرکزی و پراکندگی به توصیف داده‌ها پرداخته شده است. در بخش استنباطی به منظور آزمون کردن فرضیات از تحلیل عاملی تأییدی توسط نرم‌افزار AMOS بهره گرفته شده است. ولی پیش فرض این روش نرمال بودن داده‌هاست. در این پژوهش از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف^۱ برای آزمون نرمال بودن داده‌ها توسط نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

۵-۱. تجزیه و تحلیل آماری داده‌های جمعیت شناختی نمونه

بعد از گردآوری داده‌ها و اطلاعات با استفاده از آمار توصیفی در دو بخش زیر به توصیف نمونه پرداخته شده است.

- بررسی ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ‌دهندگان

به‌منظور آشنایی با پاسخ‌دهندگان، متغیرهای جمعیت‌شناختی آنان بررسی شد. از بین ۳۸۵ نفر پاسخ‌دهنده به پرسشنامه از نظر وضعیت جنسیت، ۱۲۶ نفر معادل ۳۲/۷ درصد زن و ۲۵۹ نفر معادل ۶۷/۳ درصد مرد بوده‌اند که به‌نظر می‌رسد بیشتر جامعه مورد نظر را مردان تشکیل می‌دهند. از نظر سن، بیشترین درصد پاسخگویان در رده سنی ۳۵ تا ۵۰ سال با ۲۵/۵ درصد می‌باشند؛ یعنی اکثریت جامعه در بهترین سن کارایی از نظر جامعه‌شناختی قرار دارند. از نظر وضعیت تحصیلات، بالاترین فراوانی در قطع تحصیلی دکتری با ۲۳۲ نفر و معادل ۶۰/۳ درصد مشاهده شد؛ یعنی اینکه اکثریت جامعه نمونه در سطح دکتری هستند. از نظر سابقه، ۱۵۹ نفر معادل ۴۱/۳ درصد در بازه ۵ تا ۲۰ سال با بیشترین فراوانی در این بازه بوده‌اند. شاید این به دلیل جوان بودن نیروی کار است.

^۱ . Kolmogorov-Smirnov

- بررسی شاخص‌های مرکزی، پراکندگی

شاخص‌های توصیف داده‌ها به دو گروه شاخص‌های مرکزی و شاخص‌های پراکندگی تقسیم می‌شوند. در این بخش چگونگی توزیع متغیرهای پژوهش بر اساس مهمترین شاخص‌های مرکزی (میانگین)، شاخص‌های پراکندگی (انحراف معیار) مورد بررسی قرار گرفته است؛ بنابراین، با توجه به شاخص‌های مرکزی و پراکندگی می‌توان گفت که میزان متغیرهای تحقیق در بین پاسخ دهندگان در سطح خوب و متوسط مورد توجه بوده است و این نشان‌دهنده مؤثر بودن هر یک از عوامل شناسایی شده در نمونه مورد بررسی است.

۵-۲. تجزیه و تحلیل سایر داده‌ها و ارائه استنباطی پژوهش

پیش فرض آزمون فرضیات نرمال بودن داده‌هاست. برای همین منظور از آزمون معتبر کلموگروف-اسمیرنوف استفاده شده و با توجه به جدول (۲) سطح معنی‌داری برای کلیه متغیرها بزرگتر از سطح آزمون (۰/۰۵) بوده و توزیع داده‌ها نرمال می‌باشد.

جدول شماره (۲) آزمون کلموگروف-اسمیرنوف متغیرهای پژوهش

سطح معنی‌داری	پارامتر توزیع نرمال		حجم نمونه	
	انحراف معیار	میانگین		
۰/۶۹۹	۱/۲۷۳	۳/۵۰	۳۸۵	اوراق قرض الحسنه
۰/۵۵۲	۱/۲۹۲	۳/۳۶	۳۸۵	اوراق وقفی
۰/۷۰۹	۱/۰۶۸	۲/۹۷	۳۸۵	اوراق مرابحه
۰/۶۹۴	۱/۰۵۰	۳/۱۲	۳۸۵	اوراق اجاره
۰/۲۰۳	۱/۱۰۷	۳/۶۹	۳۸۵	اوراق استصناع
۰/۳۰۴	۱/۱۱۲	۳/۳۶	۳۸۵	اوراق سلف
۰/۵۶۷	۱/۰۶۴	۳/۲۸	۳۸۵	اوراق منفعت
۰/۷۰۵	۱/۱۸۴	۳/۴۳	۳۸۵	اوراق جماله
۰/۰۶۵	۱/۱۲۵	۳/۶۸	۳۸۵	اوراق مشارکت
۰/۱۱۵	۱/۳۱۷	۳/۶۴	۳۸۵	اوراق مضاربه
۰/۱۳۴	۱/۲۲۹	۳/۵۱	۳۸۵	اوراق مزارعه
۰/۸۵۳	۱/۱۶۱	۲/۹۷	۳۸۵	اوراق مساقات
۰/۲۰۰	۱/۲۱۹	۳/۰۳	۳۸۵	اوراق مشتقه

بنابراین باتوجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها، جهت بررسی فرضیات پژوهش از آزمونهای آماری پارامتریک استفاده خواهد شد. لذا می‌توان از تحلیل عاملی مرتبه دوم جهت تحلیل آزمون‌ها استفاده کرد؛ اما قبل از آن، باید از برازش داده‌ها با مدل پیشنهادی اطمینان حاصل گردد که این کار توسط شاخص‌های برازش حاصل از آزمون مدل ساختاری صورت می‌پذیرد. با توجه به جدول (۳) مقدار شاخص‌های تناسب مدل در ناحیه مجاز قرار گرفته است؛ بنابراین چنین نتیجه می‌شود که روایی مدل مورد تأیید می‌باشد.

جدول شماره (۳) شاخص‌های برازش مدل مفهومی باز تعریف شده

مقدار به دست آمده	حد مجاز	نام شاخص
۲/۵۲	کمتر از ۳	$\frac{\chi^2}{df}$ (کای دو بر درجه آزادی)
۰/۷۸	بین ۰/۵ تا ۰/۱	GFI ^۱ (نیکویی برازش)
۰/۰۱۵	کمتر از ۰/۰۸	RMSEA ^۲ (ریشه میانگین مربعات خطای برآورد)
۰/۹۳۳	بالاتر از ۰/۹	CFI ^۳ (شاخص برازش مقایسه‌ای - تعدیل یافته)

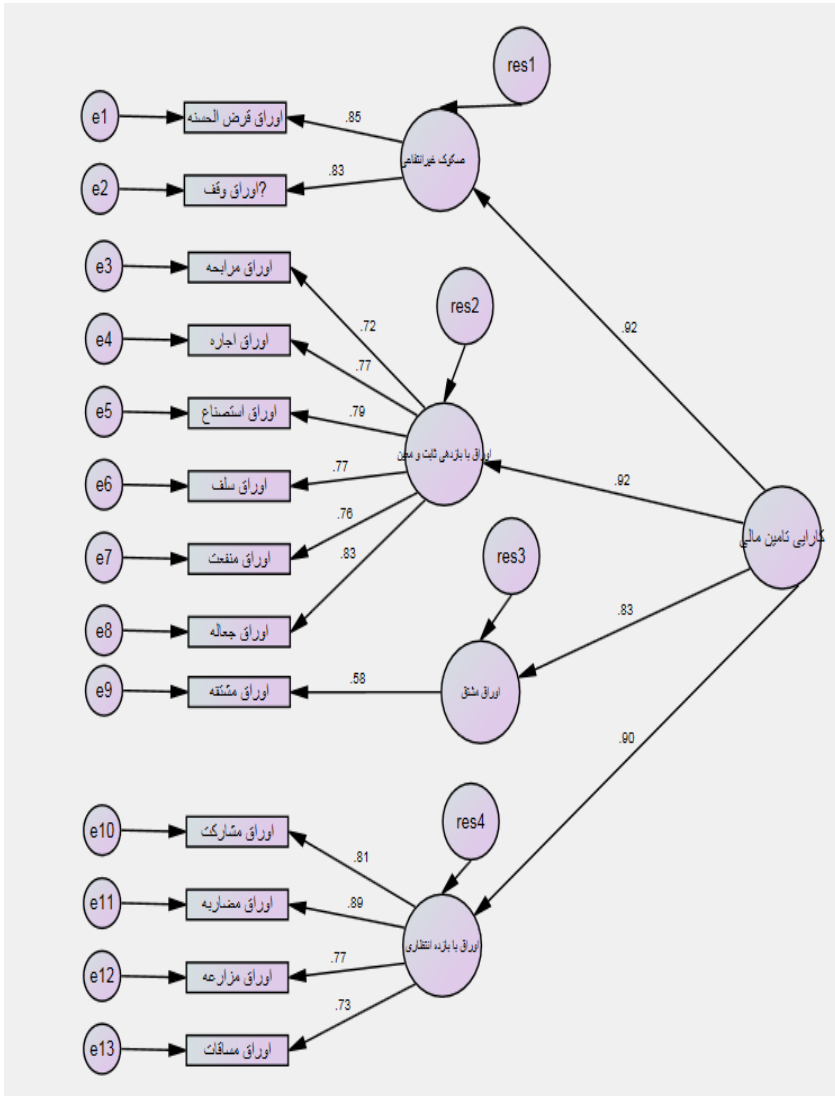
در تحلیل برازش مدل مفهومی مفروضه‌های فاصله‌ای بودن متغیرهای درون‌زا و برون‌زا، روابط خطی بین متغیرها و استقلال باقی‌مانده‌ها رعایت شده و سپس بر اساس مدل مفهومی، تحلیل ساختاری صورت گرفته است.

در تخمین استاندارد مدل در نمودار (۲) ضریب مسیر بین متغیرهای مدل بر روی هر مسیر که متناظر با فرضیات پژوهش است، قابل مشاهده است. این ضریب مسیر استاندارد عددی است بین ۱ و -۱ که در مدل فوق علامت مثبت آنها نشان از وجود رابطه مثبت بین متغیرهای تحقیق دارد. در میان شاخص‌ها و مؤلفه‌هایی که تبیین‌کننده عامل مکنون کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی هستند، دو عامل صکوک غیرانتفاعی و اوراق با بازدهی ثابت و معین، نقش مؤثرتری در بروز کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد دارند.

1 - Goodness of Fit Index (GFI)

2 - Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)

3 - Comparative Fit Index (CFI)

نمودار شماره (۲) تخمین مدل ساختاری پژوهش - مدل با ضرایب استاندارد

نتایج حاصل از ارزیابی مدل ساختاری پژوهش در جدول (۴) گزارش شده است.

جدول شماره (۴) شاخص نتایج حاصل از ارزیابی برازش مدل ساختاری پژوهش

ضریب مسیر	سطح معنی داری	آماره تی (عدد معنی داری)	به	از
۰/۹۲	۰,۰۰۰	۱۶/۷۵	صکوک غیرانتفاعی	کارآمدی تأمین مالی
۰/۹۲	۰,۰۰۰	۱۷/۱۳	اوراق با بازدهی ثابت و معین	کارآمدی تأمین مالی
۰/۸۳	۰,۰۰۰	۹/۵۱	اوراق مشتقه	کارآمدی تأمین مالی
۰/۹۰	۰,۰۰۰	۱۴/۴۳	اوراق با بازده انتظاری	کارآمدی تأمین مالی
۰/۸۹۷	۰,۰۰۰	-----	کلیه ابزارهای مالی	کارآمدی تأمین مالی

مطابق با جدول (۴)؛ تمام آماره‌های تی بزرگتر از عدد ۱/۹۶ هستند که این یعنی تمام ضرایب مسیر در سطح

اطمینان ۹۵ درصد معنا دارند. لذا می‌توان گفت فرضیات تحقیق مورد تأیید قرار گرفته‌اند، یعنی این که:

- رابطه بین کارآمدی تأمین مالی و صکوک غیرانتفاعی مورد تأیید است. بنابراین صکوک غیرانتفاعی، کارآمدی تأمین مالی را اندازه‌گیری می‌کند و میزان اندازه آن برابر ۰/۹۲ می‌باشد. (تأیید فرضیه فرعی اول)
- رابطه بین کارآمدی تأمین مالی و اوراق با بازدهی ثابت و معین مورد تأیید است. بنابراین اوراق با بازدهی ثابت و معین، کارآمدی تأمین مالی را اندازه‌گیری می‌کند و میزان اندازه آن برابر ۰/۹۲ می‌باشد. (تأیید فرضیه فرعی دوم)
- رابطه بین کارآمدی تأمین مالی و اوراق با بازده انتظاری مورد تأیید است؛ بنابراین اوراق با بازده انتظاری، کارآمدی تأمین مالی را اندازه‌گیری می‌کند و میزان اندازه آن برابر ۰/۹۰ می‌باشد. (تأیید فرضیه فرعی سوم)
- رابطه بین کارآمدی تأمین مالی و اوراق مشتقه مورد تأیید است. بنابراین اوراق مشتقه، کارآمدی تأمین مالی را اندازه‌گیری می‌کند و میزان اندازه آن برابر ۰/۸۳ می‌باشد. (تأیید فرضیه فرعی چهارم)
- رابطه بین کارآمدی تأمین مالی و کلیه ابزارهای مالی مورد تأیید است؛ بنابراین کلیه ابزارهای مالی، کارآمدی تأمین مالی را اندازه‌گیری می‌کند و میزان اندازه آن برابر ۰/۸۹۷ می‌باشد. (تأیید فرضیه اصلی)

در ادامه، برای بررسی فرضیات در گروه‌های جنسیت، سنی، تحصیلات و سابقه از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شده است با استفاده از این آزمون تأثیر این متغیرها بر پاسخگویی به فرضیات مشخص شد؛ که نتایج

در جدول (۵) خلاصه شده است.

جدول شماره (۵) بررسی فرضیات در گروه‌های جنسیت، سن، تحصیلات و سابقه

سابقه	میزان تحصیلات	سن	جنسیت		
۰/۲۳۰	۰/۳۰۹	۰/۲۶۰	-۰/۲۲	ضریب همبستگی	صکوک غیرانتفاعی
۰/۰۰۰*	۰/۰۰۰*	۰/۰۰۰*	۰/۶۷۳	سطح معنی داری	
۰/۰۷۴	۰/۱۶۸	۰/۱۱۴	-۰/۵۳	ضریب همبستگی	اوراق با بازدهی ثابت و معین
۰/۱۴۸	۰/۰۰۱*	۰/۰۲۵*	۰/۲۹۷	سطح معنی داری	
۰/۰۹۳	۰/۲۰۲	۰/۱۴۳	-۰/۴۹	ضریب همبستگی	اوراق با بازدهی انتظاری
۰/۰۶۸	۰/۰۰۰*	۰/۰۰۵*	۰/۳۴۰	سطح معنی داری	
۰/۰۰۸	۰/۰۸۴	۰/۰۳۶	۰/۸۵	ضریب همبستگی	اوراق مشتقه
۰/۱۸۰	۰/۰۹۸	۰/۴۷۶	۰/۰۹۷	سطح معنی داری	

با توجه به جدول (۵) مشخص شده است که:

سطح معنی داری پاسخگویی به فرضیه فرعی اول با سن، میزان تحصیلات و سابقه کمتر از ۰/۰۵ است؛ یعنی این که سن، میزان تحصیلات و سابقه پاسخگویان در میانگین پاسخ به عوامل فرضیه فرعی اول تأثیری دارد. سطح معنی داری پاسخگویی به فرضیه فرعی دوم با سن و میزان تحصیلات کمتر از ۰/۰۵ است؛ یعنی این که سن و میزان تحصیلات در میانگین پاسخ به عوامل فرضیه فرعی دوم تأثیری دارد. سطح معنی داری پاسخگویی به فرضیه فرعی سوم با سن و میزان تحصیلات کمتر از ۰/۰۵ است. یعنی این که سن و میزان تحصیلات در میانگین پاسخ به عوامل فرضیه فرعی سوم تأثیری دارد. سطح معنی داری پاسخگویی به فرضیه فرعی چهارم با ویژگی‌های شخصیتی بزرگتر از ۰/۰۵ است. یعنی این که جنسیت، سن، میزان تحصیلات و سابقه در میانگین پاسخ به عوامل فرضیه فرعی چهارم تأثیری ندارد. به عبارت دیگر این بدان معنا است که:

- جنسیت هیچ تأثیری بر پاسخگویی افراد ندارد.
- با افزایش سن، ارتباط صکوک غیرانتفاعی، اوراق با بازدهی ثابت و معین، اوراق با بازدهی انتظاری با کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی، بیشتر تأیید می‌شود.
- هر چه تحصیلات بالاتر باشد، ارتباط صکوک غیرانتفاعی، اوراق با بازدهی ثابت و معین، اوراق با بازدهی انتظاری با کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی، بیشتر تأیید می‌شود.
- هر چه تجربه بالاتر باشد، ارتباط صکوک غیرانتفاعی با کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی، بیشتر تأیید می‌شود.

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج پژوهش به اهمیت ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) در ارتباط با کارایی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی اشاره دارد و نشان می‌دهد که با توجه کردن و آگاهی از ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) می‌توان از آنها استفاده کرده و کارایی تأمین مالی را بهبود بخشید. همچنین بر اساس برآورد ضرایب استاندارد مدل می‌توان نتیجه گرفت که میزان ارتباط انواع صکوک و کارایی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی

(یا به عبارتی الگوی مطلوب تأمین مالی متناسب با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای اقتصاد ایران) از دیدگاه پاسخگویان به ترتیب اولویت عبارتند از:

۱. صکوک غیرانتفاعی (۰/۹۲)
۲. اوراق با بازدهی ثابت و معین (۰/۹۲)
۳. اوراق با بازدهی انتظاری (۰/۹۰)
۴. اوراق مشتقه (۰/۸۳)

بنابراین، مسئولان باید به نقش ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) بر میزان کارایی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی (به ترتیب اولویت) توجه کرده و در جهت افزایش آن بکوشند. همچنین با توجه به برآورد ضرایب استاندارد مدل می‌توان استدلال کرد که:

- وضعیت موجود صکوک غیرانتفاعی به ترتیب متأثر از عامل‌های اوراق قرض‌الحسنه و اوراق وقفی است.
- وضعیت موجود اوراق با بازدهی ثابت و معین به ترتیب متأثر از عامل‌های اوراق جعاله، اوراق استصناع، اوراق منفعت، اوراق اجاره، اوراق سلف و اوراق مرابحه است.
- وضعیت موجود اوراق با بازدهی انتظاری به ترتیب متأثر از عامل‌های اوراق مضاربه، اوراق مشارکت، اوراق مزارعه و اوراق مساقات است.

به طور کلی نتایج به دست‌آمده از این تحقیق با اکثر تحقیقات پیشین (مزیتیا و باس، ۲۰۱۴؛ تراد و همکاران، ۲۰۱۶؛ لشکری و بهزاد ارجمندی، ۱۳۹۱؛ رحیمی فر و اسلامی بیدگلی، ۱۳۹۱؛ مزینی، ۱۳۹۰؛ رئیسی دهکردی، ۱۳۹۰؛ یارمحمدی و همکاران، ۱۳۹۶) به نوعی همخوانی دارد؛ اما با نتایج تحقیق (عباس، ۲۰۱۵) که معتقد است ادراک کلی در بازار این است که ابزار مالی اسلامی، صرفاً تقلید از همتایان متعارف آنها است و تاکنون تأثیرات اقتصادی ناشی از اجرای قوانین شریعت در صنعت مالی را ناکام گذاشته است، همسو نمی‌باشد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که؛ استفاده از ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی را بهبود می‌بخشد.

با توجه به نتایج تحلیل، پیشنهادهای کاربردی ذیل ارائه می‌شود:

- با تأیید فرضیه اصلی، توصیه می‌شود مسئولان به نقش ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) بر میزان کارایی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی (به ترتیب اولویت) توجه کنند. چرا که با پرداختن به بهبود استفاده از ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) می‌توان بر میزان کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی تأثیر گذاشت، بنابراین بهتر است دست‌اندرکاران جهت برنامه‌ریزی به این ابزارها توجه داشته باشند.
- همین‌طور با توجه به مقدار ضریب مسیر در مدل با ضرایب استاندارد می‌توان دید که سه ابزار مالی اسلامی تحت عنوان: صکوک غیرانتفاعی، اوراق با بازدهی ثابت و معین و اوراق با بازدهی انتظاری بیشترین ارتباط را با میزان کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی

دارند. بنابراین پیشنهاد می‌شود که مسئولان در برنامه‌ریزی خود جهت استفاده از این ابزارهای مالی اسلامی به اولویت مورد نظر، توجه بیشتری کنند.

- همین‌طور در بحث جمعیت‌شناختی، می‌توان نتیجه گرفت که هرچه افراد سن، تحصیلات و تجربه بیشتری داشته باشند، ارتباط ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) و کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی را بیشتر تأیید می‌کنند. بنابراین جهت موفقیت استفاده از ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، باید به این ویژگی‌های مسئولان توجه خاص شود.

- در انتها پیشنهاد می‌شود که سازمان از طریق مراکز سنجش و اندازه‌گیری (یا هر بخش دیگری که به‌طور رسمی و غیررسمی چنین وظیفه‌ای را دارد) به‌صورت دوره‌ای میزان کارآمدی روش تأمین مالی متناسب با اقتصاد مقاومتی و ابزارهای مالی اسلامی (صکوک) مورد استفاده را مورد سنجش و اندازه‌گیری قرار دهد. بنابراین، مسئولان می‌توانند بر اساس شناخت حاصل‌شده، گام‌های اصلاحی مناسب را دنبال کنند.

همچنین، در پژوهش‌های آتی می‌توان پیشنهاد داد که:

- به بررسی این رابطه از دیدگاه سیاست‌گذاران و مسئولان اجرایی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در ایران پرداخت تا آشکار شود چه تفاوتی بین نظرات این دو جامعه آماری نسبت به موضوع وجود دارد.

- بهره‌گیری از چارچوب معرفی شده در این تحقیق و تکرار این روش از منظر سرمایه‌گذاران (تأمین مالی کنندگان) و مقایسه نتایج آن با جامعه آماری این تحقیق، یا تکرار این پژوهش در سال‌های آتی و قیاس نتایج حاصل با نتایج این پژوهش توصیه می‌شود.

می‌دانیم که محدودیت‌های پژوهش در برگیرنده موضوعات و مواردی است که بدون اینکه اعتبار درونی پژوهش را با خطرات جدی مواجه سازد بر تعمیم‌پذیری نتایج اثرگذار باشد. این محدودیت‌ها در پژوهش حاضر عبارت بودند از:

- مشغله کاری و بی‌انگیزگی افراد در هنگام پاسخ دادن به سؤالات و تکمیل پرسشنامه.

- با توجه به اینکه گردآوری داده‌ها به‌صورت پیمایشی مقطعی انجام گرفته، بنابراین نتایج به دست آمده با توجه به محدوده زمانی تحقیق و زمان اجرای آن قابل تعمیم است و احتمال دارد در فاصله زمانی کوتاه‌مدت و بلندمدت نتایج تحقیق تغییر یابد.

- با توجه به اینکه نمونه آماری تحقیق را کارشناسان در شهر تهران، تشکیل می‌دهند. بنابراین نتایج تحقیق به این جامعه آماری قابل تعمیم است و احتمال دارد نتایج تحقیق در جامعه‌ی دیگر متفاوت باشد.

در انتها، نظرات و پیشنهادها برخی از پاسخ‌دهندگان که در راستای تحقق اهداف و آرمان‌های مندرج در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بیان کردند، به شرح زیر ارائه شد:

- کارآمدی صکوک اسلامی نسبتاً مشخص می‌باشند. نکته مهم جایگاه این ابزارها در ادبیات اقتصاد یک کشور است. برای مثال با معرفی و گسترش سازوکارهای متناسب می‌توان این روش تأمین مالی را گسترش داد؛ به عبارت دیگر در دست داشتن ابزارهایی که در تئوری کم نقص بوده و کارآمدی بالایی دارند کافی نیست. بلکه معرفی این ابزارها و گسترش زیرساخت‌های مناسب (از جمله آموزش) هم نکته مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد و همچنین واقعیات موجود اقتصاد هر کشوری تعیین می‌کند کدام ابزار کارایی بالاتری خواهد داشت. در واقع اثر برخی عوامل نهادی لازم است مورد توجه قرار گیرد.
- در فضای موجود بدون توجه به حاکمیت بخش واقعی بر بخش اسمی و همچنین صوری بودن اوراق و دامن زدن به فعالیت سفته‌بازی بحث از اوراق، کم‌رنگ کردن بخش واقعی اقتصاد و باعث انحراف منابع به بخش غیرواقعی است و درآمد بادآورده را دامن می‌زند.
- به‌صورت کلی زمینه مشارکت و امکان اعتماد به اوراق خیلی فراهم نیست و احقاق حقوق در دادگاه‌ها پر هزینه و پر زحمت است. همچنین، غفلت از هزینه مبادله نقطه ضعف طراحی‌های مالی اسلامی است. به نظر می‌رسد مشکلات ساختاری مهمی وجود دارد که بدون حل آنها خیلی نباید انتظار زیادی از اوراق داشته باشیم. هرچند معرفی اوراق در یک روند تکاملی خود به بهبود اوضاع ساختاری کمک خواهد کرد.

منابع و مأخذ

منابع فارسی

- ابراهیمی، محسن و معصومه زیرک (۱۳۹۱). رابطه علی شاخص مقاومتی و سرمایه‌گذاری در ایران: تحلیلی تجربی از اقتصاد مبتنی بر رویکرد مقاومتی، بررسی مسائل اقتصادی، شماره ۹ و ۱۰، صص ۲۵-۴۶.
- ابوالحسنی هستیانی، اصغر و احمد بهاروندی (۱۳۹۲). اوراق دوسویه ارزی رویه‌ای برای معاملات ارزی در یک اقتصاد مقاومتی نوعی، مطالعات اقتصاد اسلامی، شماره ۴، صص ۹۳-۱۰۴.
- امیری طهرانی‌زاده، سیدمحمدرضا (۱۳۹۴). مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی، دوفصلنامه جستارهای اقتصادی، بهار و تابستان ۱۳۹۴، شماره ۲، صص ۳۳-۵۲.
- پلیمی، رحمان و ابراهیمی، سجاد (۱۳۹۰). معرفی نهادها و ابزارهای تأمین مالی در نظام اقتصادی، مجموعه مقالات همایش بررسی ابعاد و روش‌های تأمین مالی در کشور با تأکید بر نقش بانک، بیمه و بازارهای سرمایه، وزارت امور اقتصاد و دارایی، ۱۳۹۰، صص ۲-۴۹.
- پیغامی، عادل؛ سعدآبادی، علی‌اصغر عظیمی، آرین (۱۳۹۵). پایش اقتصاد مقاومتی، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام، چاپ اول.
- توحیدی، محمد (۱۳۹۵). بررسی و تبیین کاربرد انواع صکوک جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم، فصلنامه علمی- ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره چهاردهم، بهار ۱۳۹۵، صص ۱۵۴-۱۳۱.
- توکلی، محمدجواد و امید ایزانلو (۱۳۹۵). اقتصاد مقاومتی به عنوان یک اندیشه اسلامی، دوفصلنامه اقتصاد مقاومتی، سال اول، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۵، صص ۵۳-۱۵.
- خوانساری، رسول و قلیچ، وهاب (۱۳۹۴). اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی با استفاده از روش تاپسیس، دوفصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی، سال پنجم، شماره اول (پیاپی ۹)، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صص ۹۱-۱۲۰.
- رحیمی‌فر، سید محمد ایمان و سعید اسلامی بیدگلی، سعید (۱۳۹۱). مدلی نوین با استفاده از ابزار صکوک به منظور تأمین مالی شرکتها و پروژه‌های اندازه متوسط (SME)، مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس توسعه نظام تأمین مالی در ایران، صص ۲۲۴-۲۰۷.
- رئیسی دهکردی، شهرام (۱۳۹۰). تأمین مالی و بانکداری اسلامی، قبل و بعد از بحران مالی اخیر، اولین همایش بررسی ابعاد و تحول روش‌های تأمین مالی در کشور با تأکید بر نقش بانک، بیمه و بازار سرمایه، تهران.
- رهنمای رودپشتی، فریدون؛ نیکومرام، هاشم و شاهوردیانی، شادی (۱۳۹۲). مدیریت مالی راهبردی (ارزش آفرینی) [مبتنی بر مدیریت ریسک]، تهران: انتشارات حکیم باشی، چاپ دوم.

- صمیمی، حسین (۱۳۹۱). الگوی صکوک: اصول بازار سرمایه اسلامی و کاربرد آن در صکوک اجاره، مجله تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۳۶.
- علی‌عصار، نرگس (۱۳۹۲). بررسی انواع اوراق صکوک در بانکداری اسلامی، مجله اقتصادی، شماره-های ۳ و ۴، خرداد و تیرماه، صص ۲۱-۳۲.
- لشکری، محمد و بهزادارجمندی، مریم (۱۳۹۱). بررسی روش‌های تأمین مالی در سیستم اسلامی با تأکید بر صکوک، نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی. شماره ۱، صص ۷۶-۳۳.
- محمدی، مهدی؛ نوجوان، مهناز و اشرفی، جواد (۱۳۹۵). چشم‌اندازی بر ابزار نوین مالی و وضعیت آن در ایران، حسابرس، شماره ۸۲ اردیبهشت ۱۳۹۵، صص ۳۸-۳۴.
- مرزبان، حسین و دیگران (۱۳۹۲). رشد اقتصادی در مسیر اقتصاد مقاومتی، بیست و سومین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی (ثبات اقتصادی و حمایت تولید)، تهران، بانک مرکزی ج.ا.ا، پژوهشکده پولی و بانکی، مرکز همایش‌های بین‌المللی صداوسیما.
- مزینی، امیرحسین (۱۳۹۰). ارزیابی روش‌های تأمین مالی در اقتصاد ایران با تأکید بر کاربرد ابزارهای مالی اسلامی در بخش معدن و صنایع معدنی، مجله راهبرد توسعه، شماره ۲۶.
- مشایخ، شهناز؛ حقیقی‌ملکسری، رقیه و حمداللهی، رقیه (۱۳۹۳). نقش حسابداران و بورس در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، دومین همایش ملی رویکردی بر حسابداری، مدیریت و اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد فومن و شفت، ۳۲ مرداد ماه سال ۱۳۹۳.
- موسویان، سیدعباس (۱۳۹۱). بازار سرمایه اسلامی (۱)، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۱.
- نادری، عزت‌اله و سیف‌نراقی، مریم (۱۳۷۵). روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، تهران، بدر.
- نادعلی، محمد (۱۳۹۴). ثبات مالی و ضرورت پایش آن در فضای اقتصاد مقاومتی حاکم بر اقتصاد ایران، فصلنامه روند، پاییز ۱۳۹۴، شماره ۷۱، صص ۱۶۸-۱۴۵.
- نجات‌الله صدیقی، محمد و علوی لنگرود، سیدحسین (۱۳۹۶). تأمین مالی اسلامی و مسائل فراروی آن (ویژگی‌ها و تعهدات نظام‌های اقتصادی اسلامی)، مأخذ: Harvard University Forum on Islamic Finance/ Islamic Finance Challenges and Global Opportunity /Cambridge, Mass
- نیکومرام، هاشم؛ رهنمای‌رودپشتی، فریدون و هیبتی، فرشاد (۱۳۹۲). مبانی مدیریت مالی، جلد ۱، تهران: انتشارات ترمه، چاپ ششم.
- یارمحمدی، رضا؛ عادل، آذر و مصباحی‌مقدم، غلامرضا (۱۳۹۶). شناسایی و اولویت‌بندی معیارهای تأمین مالی مطلوب در بازار سرمایه اسلامی از منظر اقتصاد مقاومتی، دوفصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی، سال نهم، شماره ۲ (پیاپی ۱۸)، بهار و تابستان ۱۳۹۶، صص ۱۱۶-۸۷.

منابع لاتین

- ABBAS, SHAHER (2015) ISLAMIC FINANCIAL ENGINEERING: A Critical Investigation into Product Development Process in the Islamic Financial Industry, Durham theses, Durham University. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/11358/>
- Majeethia Y., Bose T., (2014) Islamic Financial Instruments an Opportunity for Financing Infrastructure in India, Journal of Business Management & Social Sciences Research (JBM&SSR), Volume 3, No.5, May 2014, pp. 18-25.
- Trad, N., et al. (2016) Risk and profitability of Islamic banks: A religious deception or an alternative solution?. European Research on Management and Business Economics (2016), <http://dx.doi.org/10.1016/j.iedeen.2016.09.001>